

Tartalomelemzések a neveléstörténeti kutatások szolgálatában

Frank Tamás – Valentné Albert Éva

Jelen tanulmány¹ és várható folytatása egy hiátust kíván valamelyest pótolni. Ennek oka, vagy inkább magyarázata, hogy az elmúlt másfél évtizedben a neveléstudományi szcénában egyre több, főleg a kvalitatív kutatási paradigmát előnyben részesítő olyan neveléstörténeti kutatás jelent meg, amelyek tartalomelemzést alkalmaztak vagy valamiféle kódolás mentén próbáltak meg mintázatokat találni a kiválasztott forrásaikban (Baska, 2015; Nóbik, 2019; 2020; Frank & Valentné Albert, 2022). Bár szakirodalom a tartalomelemzéssel kapcsolatosan elérhető (Krippendorff, 1995; Sántha, 2015), továbbá a számítógéppel támogatott tartalomelemző programok előnyeiről is olvasható elméleti tanulmány (Sántha, 2017), de a kutatómódszertani publikációk általában megmaradnak az elmélet szintjén és valós gyakorlati útmutatást, a kódolás nehézségeivel kapcsolatos releváns tanácsokat kevésbé kaphatunk. Főképpen a kvalitatív kutatómetodológia zászlóshajójának számító *Grounded Theory (GT)/Megalapozott elmélet* kialakulásáról, a módszertani szakkifejezésekről, a kódolás elméleti definícióiról olvashatunk (Szabolcs, 1999; Ehmann, 2002; Gelencsér, 2003; Corbin és Strauss, 2015), melyek ugyan fontos ismeretekkel szolgálnak, de kevésbé visznek közelebb a tartalomelemzés művelésének mindennapi problémáihoz.

Előző gondolatunkat megcáfolva, jelen tanulmányunkban mi is először a GT evolúcióját mutatjuk be, majd a tematikus tartalomelemzést exponáljuk és mutatjuk be gyakorlati lépéseken keresztül és végül a számítógéppel támogatott tartalomelemzés segítségével szemléltetjük – egy korábbi sajtókutatásunk alapján – a kódolás processzusát, dilemmáit.

Szándékaink szerint itt nem állnánk meg, hanem a neveléstörténeti kutatásokhoz kapcsolódó további tartalomelemző módszereket és eljárásokat mutatunk be, többek között McAdams-féle narratívaelemző eljárást.

Grounded Theory/Megalapozott elmélet

A tartalomelemzés módszertana a kvantitatív paradigma mentén formálódott, majd a kutatási célok bővülése hozta magával azon igényt, mely már a szövegek mögöttes tartalmának feltárását, az implicit jelentések felismerésének szükségességét hangsúlyozták, illetve ezzel kapcsolatosan fogalmaztak meg elvárásokat. Az ötvenes évektől megjelenő újítások a kvalitatív kutatások fejlődését eredményezte, majd az 1967-ben megjelent *Grounded Theory (GT)* megalkotása egyértelművé tette a kvalitatív kutatási paradigma létjogosultságát. Barney Glaser és Anselm Strauss az algoritmizált, apró lépésekre bontott metodikai praxis létrehozásával válaszolt a kvalitatív elemzéseket ért korai kritikákra.

A *Grounded Theory/Megalapozott elmélet* az adatokból szisztematikus módon kinyerhető elméletalkotást tekinti egyedül elfogadhatónak, hiszen az adatokra attribútumként tekintő módszer és eljárásrend teszi lehetővé a kutató számára az „objektíven” leírható valóság kutatását, majd bemutatását (Glaser és Strauss, 1967). A feltáró munka során a nyers adat, az *incidens* az állandó összehasonlítások révén a

---

¹ Jelen tanulmány egyes részei a doktori kutatás részét képezi (Frank, 2022).

kutató által megsejtett fogalom irányába mutathat. Mint ahogy több fogalom-mutató épít fel egy fogalmat, ugyanígy több fogalom épít fel egy *kategóriát* (Gelencsér, 2003; Kucsera, 2008). A megalapozott elmélet (GT) központi tevékenysége a kódolás. Ennek során a kódolási paradigma elveit szem előtt tartva szóról szóra, mondatról mondatra haladva válik a szöveg elemzés tárgyává. A kódolási paradigma elemei: „*körülmények, cselekvők közti interakciók, stratégiák és taktikák, következmények*” (Gelencsér, 2003. 148. o.).

Megjelenik egy-egy kategória esetén az *elméleti telítettség* fogalma, melynek során az adott kategória esetében nem keletkezik már újabb adat, nem bővíthető tovább, illetve az adott kategóriát nem árnyalja újabb információ (Gelencsér, 2003). Fontos alapvetés, hogy a telítettség a kulcskategóriákra vonatkozik, a marginális vagy nem releváns kategóriák esetében nem szükséges a telítettségre törekvés, illetve a „siker-telenség” egyben jelzésértékű: nem releváns a fogalom.

A kvalitatív tartalomelemzések során a fogalmak relevanciája változékonyságot mutathat, így könnyen előfordulhat, hogy egy – a kutatás elején – kevésbé telített fogalom vagy kategória az adatgyűjtés későbbi fázisában telítetté válik. Ezért is fontos a kutatói érzékenység, a reflektivitás. A kutatói szerepkör a kutatói identitás kérdésköre mentén válik pregnánssá, mégpedig az „objektív” adatfeltárás, illetve az adatok megítélésének vonatkozásában. A kutatói szerepfelfogás exponálódik Barney Glaser és *Kathy Charmaz* nézőpontvitájában (Glaser, 2002). Glaser véleménye szerint a kutató szükségszerű távolságtartással kell, hogy közelítsen a kutatási témához, a feltárandó területhez, és ennek egyik legfontosabb eleme a forráskezelés tisztasága és a szakirodalmi elmélettől a kellő távolságtartás. Objektívizmusa nem öncélú, hanem célorientált. Vele ellentétben *Kathy Charmaz* elfogadja a kutató és kutatott viszonyában a kölcsönös tudásteremtés fontosságát, és azt, hogy az adat és a kutató reflektál egymásra. Nincsen és nem is lehet a világ jelenségeinek, legfőképpen a társadalmi interakcióknak egységes, mindenki által egyforma értékelése – véli *Kathy Charmaz*. Glaser szerint a konstruktivizmus ismeretelméleti elfogultságot képvisel (Glaser, 2002).

A kvalitatív paradigmán belül elhelyezkedő *kvalitatív tartalomelemzés* térhódítása magával hozta a módszertannal kapcsolatos kritikai hangok felerősödését. A klasszikus kvantitatív tartalomelemzés képviselőjeként többek között *Bernard Berelson*, *Klaus Krippendorff* és *Ole R. Holsti* fogalmazott meg észrevételeket a kvalitatív kutatások sebezhetőségeivel kapcsolatosan (Ehmann, 2002). A legáltalánosabb észrevételek közé tartozott a mintavétel nagysága és az abból levonható általánosítások relevanciája, a bemutatás és az interpretáció különválasztásának dilemmája, az explicit és implicit tartalom viszonya, a kategóriaképzés tartalmi definiálása, illetve az elemzés komplexitása (Ehmann, 2002). A kvalitatív metodológiát ért további észrevételek által generált módszertani újítások – mint a trianguláció és a mixed methods – egyre inkább szűkítik, érvénytelenítik a kvalitatív tartalomelemzés módszertanát ért kritikákat. A metodikai bővülés, a módszertani „kodifikáció”, az algoritmizálás – bár attribútumait már korábban lefektették – jelenleg is tartó folyamat és a kvalitatív paradigma előnyére válik. A kvalitatív módszertanok evolúciója a tartalomelemzés területét is érintik, melynek eredményeképpen a specializáció jelei jól láthatók. Megjelent a tartalomelemzés diverzifikációja: *diskurzuselemzés, narratív elemzés, konstruktivista megalapozott elmélet, értelmező*

fenomenológiai elemzés, interpretatív fenomenológiai elemzés (Braun és Clarke, 2006). A specializáció ellenére a különböző, de gyökereiben egyező tartalomelemzések jelentős átfedéseket mutatnak. A kvalitatív tartalomelemzés lehet „szószintű elemzés, lehet kontextus elemzés vagy tematikus elemzés” (Ehmann, 2002. 48–49.).

A kvalitatív tartalomelemzés módszertani bővülését jól szemlélteti a különböző változatok jelenléte is. A feltárás, a megközelítés technikájának sokszínűvé válása jól nyomon követhető: *tartalom-strukturáló, formálisan strukturáló, értékelő, skálás, típusformáló, magyarázó, összefoglaló, összegző, hagyományos, irányított és kinyerés segítségével történő vizsgálat (Schreier, 2014). A különböző változatok esetében kutatói dilemma, hogy induktív, deduktív vagy kombinált kategóriaképzés történjen, illetve – mint ahogy Udo Kuckartz is felveti – a fő- és alkategóriák fejlesztése szigorúan kapcsolódjon-e az induktív-deduktív szisztémához (Schreier, 2014).*

A kvalitatív tartalomelemzés magában foglalja a manifeszt tartalom leírását a szöveg szintjéhez közelítve, valamint a látens tartalom értelmezését, amely távol áll ugyan a szövegtől, de mégis közel áll a résztvevők átélt tapasztalataihoz. Lehetőséget kínál a nyilvánvaló és a leíró tartalom, valamint a látens és értelmező tartalom elemzésére (Lindgren, Lundman és Graneheim, 2020).

Kvalitatív tematikus tartalomelemzés

A kvalitatív paradigma térhódítása, és azon belül az újabb módszertanok megjelenése és bővülése nem jelentette a módszertani eljárásrend, a kutatási metódus teljes körű tisztázását, illetve rögzítését (Braun és Clarke, 2012; Nowell, Norris, White és Moules, 2017). Ennek ellenére a kutatók széles körben egyetértenek abban, hogy a *kvalitatív tematikus tartalomelemzés* révén feltárhatók a forrásokban rejlő információk, exponálódik a vizsgált kutatási téma, a társadalmi mintázat jól kirajzolódik. Abban viszont már eltérés mutatkozik, hogy pusztán egy feltáró technika (Boyatzis, 1998) vagy önálló módszerként tekinthetünk a tematikus tartalomelemzésre (Braun és Clarke, 2012; Nowell, Norris, White és Moules, 2017).

A kvalitatív tematikus elemzés rugalmas megközelítést tesz lehetővé (Braun és Clarke, 2006; Alhojailan, 2012). Előnye az adatszolgáltatás terén elérhető komplexitás. A módszer által jól strukturálható a feltárt mintázat, valamint segítségével gazdag és részletes adatszolgáltatás érhető el (Nowell, Norris, White és Moules, 2017). Hátrányai között említhető a *következetesség* problematikája, mely a vizsgálat teljes hosszán végigvonuló módszertani tudatossággal ellensúlyozható. A *hitelesség* kérdésköre feloldható a trianguláció különböző megoldásaival, mint az adatok és a személyi triangulációval, utóbbi esetében több kutató kódolja ugyanazt a szöveget.

A tematikus elemzés minták (témák) azonosítására, elemzésére szolgáló módszer – véli Braun és Clarke (2012). Az általuk vázolt hatfázisú exploratív módszer lényegi eleme, hogy az *adatgyűjtés*, a *rögzítés* és az *adatelemzés* főképpen a kutatás első szakaszában lineáris tevékenység, de idővel magában foglalja a fázisok közötti előre és hátra mozgást, melyet gyakran ingamozgáshoz hasonlítanak. A későbbi fázisokban már valójában iteratív és reflektív folyamat zajlik (Braun és Clarke, 2012; Nowell, Norris, White és Moules, 2017). A hat fázis során a következő lépések követik egymást. Az *első fázisban* a forrással, a dokumentummal való ismerkedés zajlik. A kutató benyomásokat szerez a forrásokkal kapcsolatban. Mindenféle kódolási szándék nélkül „ismerkedik” a szöveggel. A *második fázis*, az elsődleges kódolás szakasza.

A kezdeti kódok alkotásának szakaszában a szöveghez közelítő, vagy akár *in vivo* kódok alkalmazása a jellemző, illetve az elméleti keretből vett kódok alkalmazása is ekkor jelenik meg. Ebben a szakaszban az adatokkal való interakció van jellemzően jelen (Savage, 2001). A jó kód – véli Boyatzis – „megragadja a jelenség minőségi gazdagságát” (1998. 1.). A kódrendszer mélységére vonatkozóan alapvető szempont, hogy egyértelműen körbehatárolható, beazonosítható kódokat generáljunk, de kontraproduktívvá válhat a túlzottan elaprózott kódstruktúra is. Miután az adatkészlet teljes horizontján végighaladva kódoltuk a tartalmakat, a *harmadik fázis* magában foglalja az összes potenciálisan releváns kódolt adatkivonat témákba rendezését és összevonását (Braun és Clarke, 2006). A téma egy elvont entitás, amely értelmet és identitást hordoz (DeSantis és Ugarriza, 2000). A téma független a kvantifikálható értékétől, sokkal inkább függ attól, hogy megragad-e valami releváns mozzanatot a kutatási kérdések közül. A kódokhoz hasonlóan a témák is előállíthatók induktív módon a nyers adatokból vagy deduktív módon a szakirodalmi elmélet és a korábbi kutatások alapján. King arra figyelmeztet (2004), hogy a deduktív témameghatározás gátolhatja az induktív módon kialakított kódok és az azokból fejlesztett témák elfogadását. Ebben az értelemben álláspontja megegyezik Glaser metodikai nézőpontjával az indukcióalapú megközelítés elsőbbségéről. Gyakran alkalmazott eljárás, hogy a főtémák deduktív eljárással, a témák, altémák induktív módszerrel kerülnek kialakításra (Nowell, Norris, White és Moules, 2017). A *negyedik fázis* a témák áttekintésére, finomítására szolgál. A kódolt adatkivonatok elemzése során figyelmünk arra irányul, hogy a témák relevánsan jelennek-e meg az adatkészlet egészére vonatkozóan. A kvalitatív tematikus tartalomelemzés flexibilitása ebben a munkafázisban érvényesül leginkább. Ebben a fázisban ugyanis egyértelműen kiderülnek a kódolási hiányosságok, a témák hierarchiájában meglévő diszfunkciók, duplumok. Az *ötödik fázis* a témák meghatározása és elnevezése. Ebben a szakaszban a témák konkretizálása zajlik. Ekkorra dönteni szükséges, mely témák kerülnek véglegesítésre és melyek nem válnak releváns témává, így nem képezi további elemzés tárgyát. Ebben a fázisban már aktív elemzés zajlik a háttérinformációkkal kiegészülve. A *hatodik fázisban* gyakorlatilag a kutatási anyag összeállítása, véglegesítése történik. A tematikus elemzésnek tömörnek, koherensnek és logikusnak kell lennie. King (2004) szerint a kvalitatív tematikus tartalomelemzés hitelességét erősíti a közvetlen idézetek alkalmazása, mely lényegi eleme lehet a publikációnak. „Rövid idézetek segítenek megérteni az egyes értelmezési pontokat és bemutatják a témák jelentőségét” (Nowell, Norris, White és Moules, 2017. 11.). A hosszabb idézetek segítenek a forrás nyelvezetén keresztül megismertetni az olvasót az eredeti szöveggel. Mint ahogy Braun és Clarke (2006) állítja, fontos, hogy bemutassuk az adatok összetett történetét, túllépve az adatok leírásán.

A kutatás során szükséges, hogy az adatgyűjtés, a kódolás, a rendszerezés és az elemzés folyamatát elég részletesen rögzítsük, hogy kutatói szemmel egyértelmű legyen, a végeredmény a keletkezett adatokban gyökerezik (Ryan, Coughlan és Cronin, 2007).

A kvalitatív kutatások kritériuma az *érvényesség fogalma*, melyet a *trianguláció* alkalmazásával oldhatunk fel (Sántha, 2017). A már korábban bemutatott trianguláció-típológiák közül a *módszertani trianguláció és az adatok gyűjtésének triangulációja* (Sántha, 2015) biztosíthatja a kutatások érvényességét. Utóbbi esetében (az adatok

triangulációja) arra törekedhetünk, hogy több forrás bevonása történjen. Továbbá az adatforrások bővítésével „minimalizálható annak veszélye, hogy kevés és korlátozott információval dolgozzunk” (Sántha, 2015. 79.). A heterogén források alkalmazásával csökkenthető az egyoldalú megközelítés, a „könnyű eredmény” létrejöttének esélye (Corbin és Strauss, 2015).

A kutatás *külső megbízhatóságát* növeli az adatszolgáltatók, amennyiben informátoroknak tekintjük, kutatásunk témájához illeszkedő jellemzése is. Például nevelés-történeti sajtókutatás esetén az orgánumok bemutatása, a főszerkesztő, a lapkiadó-laptulajdonos jellemzése, társadalmi-politikai beágyazottságának meghatározása, vagy interjúsorozat esetén az adatközlő státuszának közlése segítheti az interpretálást, hiszen ezen ismervek egyben kontextualizálják a feltárt eredmények egy részét.

A kvalitatív tematikus tartalomelemzés során szoftveres támogatással segíthetjük, illetve gyorsíthatjuk a feldolgozást. A szoftver lehetővé teszi a kutató számára, hogy hatékonyan dolgozzon összetett kódolási sémákkal és nagy mennyiségű szöveggel, megkönnyítve az elemzés mélységét és kifinomultságát (King, 2004). Fontos megjegyezni, hogy bár a számítógépes programok hasznosak lehetnek nagy mennyiségű adat rendezésében és vizsgálatában, egyik sem képes az adatok átalakításához szükséges intellektuális és konceptualizáló folyamatokra, és semmilyen ítéletet sem képes alkotni.

Módszertani útmutató

A következőkben egy nagyobb lélegzetű exploratív kutatás néhány részletének segítségével mutatjuk be a tartalomelemzés lényegi részét kitevő kódolást és kihívásait. A feltáró munkát támogatandó MAXQDA tartalomelemző szoftvert használtunk. Az 1. és 2. ábra jól szemlélteti a számítógéppel támogatott tematikus tartalomelemzés kódstruktúráját. A vizualizáció segítségével szemléltetjük az induktív és a deduktív kódok kialakítását, melynek együttes alkalmazása a kombinált logika sajátja, továbbá a kódstruktúra mélységét, illetve a telítettség/telítetlenség fogalmát és végül a kódok elnevezésének szakmai alapvetéseit mutatjuk be.

Code System	Pesti...	Pesti...	Pesti...	Pesti...	Pesti...	Pesti...	Pesti...	Pesti...	Pesti...	Pesti...	Pesti...	Pesti...	Pesti...	Pesti...	Pesti...	Pesti...	Pesti...	Pesti...	Pesti...	SUM
> élet- és munkakörülmények	■									■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	73
> politikai szerepvállalás - *megbízhatatlan		■		■														■	■	36
> praxis											■								■	29
> tanító- és tanítónőképzés																			■	13
> kriminalizálódáson innen és túl																				4
Σ SUM	1	0	1	0	1	0	1	1	2	1	3	1	1	1	1	1	1	1	6	155

1. ábra. Főkódok megjelenítése (részlet)

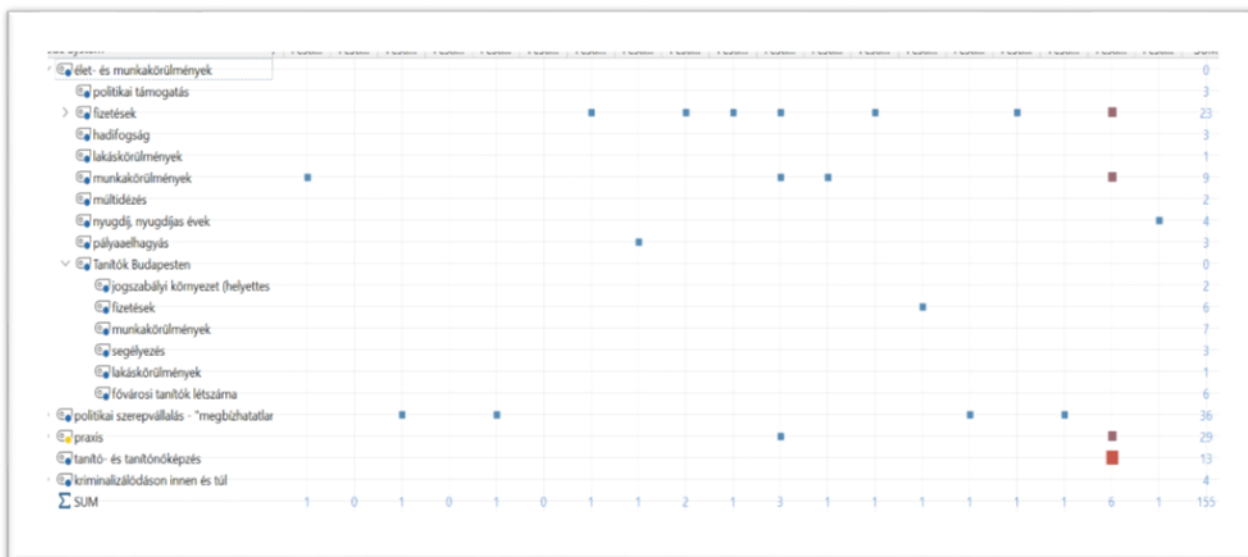
Jól látható, hogy a szöveg feltárása során öt főkódot hoztunk létre, illetve alakítottunk ki. Ezek közül korábbi kutatásaink és a szakirodalom alapján az élet- és munkakörülmények, a praxis és a „kriminalizálódáson innen és túl” főkódot *deduktív módon*, tehát előre meghatározva hoztuk létre, bízva abban, hogy felszínre kerülnek ezen kódokhoz (témákhoz) kapcsolódó tartalmak. Az előre meghatározott és rögzített főkódokhoz képest a korpuszban lévő szövegek elemzése révén induktív

módon – szó- és mondat szinten elemezve a szöveget – további két főkód került kialakításra: a politikai szerepvállalás – „megbízhatatlan elemek” és a tanító- és tanítónőképző.

Az is látható, hogy a kódolt tartalmak kvantifikálását a program automatikusan elvégzi (jobb oldali oszlop). A tartalomelemzés folyamatának, illetve a kutatói kompetenciának egyik sarkalatos pontja a feltáruló témák számossága alapján meghozott kutatói döntések és ezen döntések szakszerűsége; például kevés elemszám esetén megtartsa-e a kutató az adott kategóriát, vagy elvesse azt? Mint látható, a kriminalitáson innen és túl kategória igen kevés elemszámmal rendelkezik (4), így joggal merülhet fel, szükséges-e megtartani, tartalmaz-e releváns információt a főkód, a téma. Jelen esetben az a kutatói döntés született, hogy a kategóriát megtartjuk, mert a már előzőleg említett szakirodalmi források releváns témaként hivatkoztak rá, és bizakodtunk, hogy a későbbi feltárások igazolják döntésünket. Az elméleti keret bemutatásakor is említettük, hogy a főkódok (kategóriák, témák) esetében kevésbé a számosság a mérvadó, sokkal inkább a kutatói reflektivitás és problémaérzékenység, hogy ráérezzünk arra, a kevés elemszám ellenére is rejthet olyan információkat a kategória, mely a későbbiekben relevanciával bírhat. Természetesen születhet olyan döntés is, mely a kategória elvetését, megszüntetését eredményezi.

Továbbá az is megállapítható, hogy összesen mennyi tartalom került kódolásra (jobb oldali oszlop utolsó rovata): Σ 155. Ez azon esetekben jelenthet minőségi információt, amikor a korpuszba került kódok summája valamilyen további statisztika alapú összehasonlításhoz nyújt segítséget, illetve az összehasonlítás valamilyen mintázatot jelez, mely magyarázatot, indoklást igényel.

A szövegek kódolása során, mint az elméleti áttekintésben jeleztük, a főkódok (kategóriák, témák) további szegmentumokra – kódokra, alkódokra – bonthatók. Ezt szemlélteti a 2. ábra. Attraktív módon jelenik meg a kódrendszer, a kódok, alkódok hierarchiája. Ezen kódokat, alkódokat már teljes egészében a szöveg megismerése révén alakítottuk ki, tehát induktív módon. A szó- és mondat szintű elemzőmunka komoly kitartást kíván, hiszen a szöveg kódolásának első szakaszában nem rendelkezünk információval arról, hogy egy-egy alkód a későbbiekben, a szöveg későbbi szakaszában mennyiségileg telítődik-e, ezért érdemes az első kódolási időszakban inkább több alkódot létrehozni, mint sem nagyvonalúan elengedni egy adatelemet, egy olyan információt, mely később relevanciával bírhat. A folyamat következő fázisaiban, a szintézis jellegű munkafolyamatok során szükséges kutatói döntéseket hozni arról, mely alkódok, kódok vagy akár főkódok tarthatók meg vagy törölhető(k).

2. ábra. Fő- és alkódok hierarchiája a MAXQDA-program segítségével

A hierarchia soronkénti summájának áttekintése markánsan jelzi (jobb oldali oszlop), hogy az alkódok elemszámai hogyan alakulnak és ezek egymáshoz viszonyítva hordoznak-e számunkra releváns információt; hasonlóan a fő kódokhoz. Eltérés abban mutatkozik, hogy az alkódok esetében már érdemes a kvantifikált adatmennyiségre is hangsúlyt helyezni, figyelmet fordítani, mert a szétaprózódott, túlzottan szerteágazó hierarchia a későbbiekben nehezítheti a rendszerszintű elemzést. A kódok, illetve a kódolt tartalmak áttekintése, illetve akár a korpusz újbóli áttekintése eredményezheti az alkódok összevonását is, vagy a sporadikus tartalmi jegyeket hordozó alkódok megszüntetését, vagy akár duplumként való jelölést is, hiszen egy tartalom akár több alkódhoz is tartozhat, amennyiben szemantikai kapcsolat van a tartalom és az alkódok között.

Részletesen elemezve a struktúrát (2. ábra), látható, hogy az élet- és munkakörülmények 19 kódot és alkódot foglal magába és összesen 73 kódolt adatot tartalmaz (1. ábra). A 19 kód, alkód egynémelyike (lakhatás, jogszabályi környezet) csak egy-két elemmel rendelkezik, így önmagukban semmiképpen sem informatív alkódok, de a többi alkóddal kiegészülve már telítetté tették a fő kódot. Természetesen az, hogy megtartjuk a kis elemszámú alkódokat nem jelenti azt, hogy az elemzés során szükséges kitérni rájuk, hiszen a tematikus tartalomelemzés eredményeinek interpretálása kutatói döntések sorozata. Az előző – kevés elemszámú – alkódokkal ellentétben például a 'fizetések' téma 23 kódolt egységet tartalmaz, tehát kiemelkedik a mintázatból, figyelmet érdemlő adat.

A tematikus feltárás, illetve a struktúra kialakításának flexibilitását mutatja, hogy az előbb említett 'fizetések' kód ismételten szerepel a 'Tanítók Budapesten' kód alatt (alkódként), mivel az elemzett napilapok tanítókról szóló narratíváiban megjelent a fizetések differenciáltsága: tehát a Budapest-vidék viszonyában. Az eltérő fizetésekről szóló cikkek reprezentációja egyértelműen mutatta a téma fontosságát (például cikkek száma), és egyértelmű mintázat rajzolódott ki az ország különböző régióiban dolgozó tanítók javadalmazása között, ezért megtartottuk mindkét kódot: országos és Budapest vonatkozásában is. Jogos észrevétel lehet, hogy miért nem strukturáltuk a budapesti fizetési tartalmakat az országos alá. Ennek magyarázata, hogy a fővárosi

tanítók élet- és munkakörülményei kód egyéb szegmensek révén telítődött, tehát releváns mennyiségben és minőségben jelent meg az újságokban Budapest tanítósága, elkülönült a tartalmak sorában az országos tanítói hírektől, így az elemzés során külön is kitérhettünk rá, hiszen a kódolás fragmentáltsága ezt lehetővé tette: láttatta ezt, így meg is kívánta, hogy az elemzés során kitérjünk rá.

A kódok elnevezésének folyamata általában többlépcsős. A deduktív módszerrel kialakított főkéódok esetében – a kódolás első időszakában – gyakran a szakirodalmi források fogalmi rendszere, megfogalmazása köszön vissza. Minél inkább elmélyedünk a korpuszban és a szövegek involválják a kutatót, annál gyakrabban módosulnak az előzetesen meghatározott kódok elnevezései. Ez természetes folyamat. Az induktív eljárással, a szöveg elemzése során kialakuló alkódok, kódok a vizsgált szöveg jellegzetességeit hordozzák magukon, mely szintén érthető és talán kívánatos is. Amit szükséges megjegyezni, hogy a kódok elnevezése szükségszerűen explicit legyen, utaljon a kódolt tartalmakra, de természetesen a szakirodalmi, szaknyelvi megfogalmazás a kívánatos. Ideális esetben *in vivo* találja meg a kutató azt a kód-elnevezést, amely frappánsan és szakszerűen, de az eredeti stílusjegyeket megtartva utal a kódolt tartalmakra. Példaként említhetjük a korábbi sajtókutatásunk egyik kód-elnevezését: „megbízhatatlan elemek”, mely az egyik sajtóorgánumban jelent meg és kellő konkrétsággal, és egyben a korszak szóhasználatát megidézve jeleníti meg az adott tartalmakat. További példaként emlíjtük a tanítók által elkövetett bűncselekmények területét, és az ehhez kapcsolódó kód-elnevezést, mely az egyik legnagyobb dilemmánk volt. A deliktumok egy része súlyos, köztörvényes cselekmények, másik részük határesetek voltak, illetve a tanítóság körében a viktimizálódás is megjelent, így egyértelmű, explicit kategóriaelnevezést nehezen találtunk. Pontosan ez a sokrétű, a különböző (bűn)cselekményeket magába foglaló kifejezés megtalálása volt nehézkes. Választásunk a „kriminalizálódáson innen és túl” megnevezés lett.

Zárszóként László János gondolatát idézzük (2005): „Számptalanféle narratívum létezik, és a kutató munkája megtalálni a legmegfelelőbb elemzési módszert.”

Szakirodalom

- Alhojailan Mohammed Ibrahim (2012): Thematic analysis: a critical review of its process and evaluation. *West East Journal of Social Sciences*, 1. 1. sz. 39–47.
- Baska Gabriella (2015): Rituális elemek a Rákosi-korszak pedagógiai sajtójának propaganda szövegeiben. In: Baska Gabriella és Hegedüs Judit (szerk.): *Égi iskolák, földi műhelyek: Tanulmányok a 65 éves Németh András tiszteletére*. ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Budapest. 344–358.
- Boyatzis Richard E. (1998): *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Sage Publications, London.
- Braun Virginia és Clarke Victoria (2006): Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3. 2. sz. 77–101.
- Braun Virginia és Clarke Victoria (2012): Thematic analysis. In: Cooper Harris, Camic Paul, Long Debra, Panter Abigail T., Sher Kenneth és Rindskopf David (szerk.): *APA handbook of research methods in psychology. Research designs: Quantitative, qualitative, neuropsychological, and biological*. 2. köt. American Psychological Association, Washington, DC. 57–71.

- Corbin Juliet és Strauss Anselm (2015): A kvalitatív kutatás alapjai. A Grounded Theory elemzési módszer technikája és eljárásai. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- DeSantis Lydia és Ugarriza Doris Noel (2000): The Concept of Theme as Used in Qualitative Nursing Research. *Western Journal of Nursing Research*, 22. 3. sz. 351–372.
- Ehmann Bea (2002): A szöveg mélyén. A pszichológiai tartalomelemzés. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Frank Tamás és Valentné Albert Éva (2022): Eucharisztika és nevelés: Az 1938-as Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus és az iskola kapcsolata az Esti Kurir és az Új Nemzedék című lapokban. *Taní-tani Online*, http://www.tani-tani.info/eucharisztika_es_neveles
- Gelencsér Katalin (2003): Grounded Theory. *Szociológiai Szemle*, 13. 1. sz. 143–154. szociologia.hu/dynamic/0301gelencser.pdf
- Glaser Barney G. (2002): Constructivist Grounded Theory? *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal]*, 3. 3. sz. <https://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/index>
- Glaser Barney G. és Strauss Anselm L. (1967): *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Aldine Transaction. A Division of Transaction Publishers, New Brunswick and London. http://www.sxf.uevora.pt/wp-content/uploads/2013/03/Glaser_1967.pdf
- King Nigel (2004): Using templates in the thematic analysis of text. In: Cassell Catherine és Symon Gillian (szerk.): *Essential guide to qualitative methods in organizational research*. Sage Publications, London. 257–270.
- Krippendorff Klaus (1995): A tartalomelemzés módszertanának alapjai. Balassi Kiadó, Budapest.
- Kucsera Csaba (2008): Megalapozott elmélet: egy módszertan fejlődéstörténete. *Szociológiai Szemle*, 18. 3. sz. 92–108. https://szociologia.hu/dynamic/SzocSzemle_2008_3_092_108_KucsereCs.pdf
- László János (2005): A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Lindgren Britt-Marie, Lundman Berit és Graneheim Ulla H. (2020): Abstraction and interpretation during the qualitative content analysis process. *International Journal of Nursing Studies*, 108.
- Nóbik Attila (2019): A pedagógiai szaksajtó és a néptanítói szakmások a dualizmus korában. Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged. http://real.mtak.hu/113973/1/Nobik_Atila_A_pedagogiai_szaksajto_es_a_neptanitoi_szakmasodas_a_dualizmus_koraban_2019_beliv.pdf
- Nowell Lorelli S., Norris Jill M., White Deborah E., Moules Nancy J. (2017): Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria. *International Journal of Qualitative Methods*. <https://doi.org/10.1177/1609406917733847>
- Ryan Frances, Coughlan Michael és Cronin Patricia (2007): Step-by-step guide to critiquing research. Part 2: qualitative research. *British Journal of Nursing*, 16. 738–744.
- Sántha Kálmán (2015): Trianguláció a pedagógiai kutatásban. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.

- Sántha Kálmán (2017): A trianguláció-típológiák és a MAXQDA kapcsolata a kvalitatív vizsgálatban. *Vezetéstudomány/ Budapest Management Review*, XLVIII. 12. sz. 33–40.
- Savage Jan (2001): One voice, different tunes: Issues raised by dual analysis of a segment of qualitative data. *Journal of Advanced Nursing*, 31. 6. sz. 1493–1500.
- Schreier Margrit (2014): Varianten qualitativer Inhaltsanalyse: Ein Wegweiser im Dickicht der Begrifflichkeiten. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal]*, 15. 1. sz.
- Szabolcs Éva (1999): Tartalomelemzés a gyermekkortörténet kutatásában. *Gyermek-kép Magyarországon 1868–1890*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest